

TURON TEATR TRUPPASINING HUQUQIY ASOSLARI

Tursunboyev Yahyobek Mahmudjon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: yahyobektursunboyev710@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Turkiston o‘lkasi hududida jadidlarning tashabbuslari bilan tashkil etilgan ilk teatr truppasi bo‘lgan “Turon” truppasi haqida va uning huquqiy asoslari haqida ma’lumot beriladi.*

***Kalit so‘zlar:** Turon, Turkiston, teatr, truppa, nizom, spektakl, professional, drama.*

LEGAL BASIC OF THE TURON THEATER GROUP

***Abstract:** This article provides information about the “Turon” troupe, the first theater troupe founded on the initiative of the moderns in the territory of Turkestan, and its legal basis.*

***Key words:** Turan, Turkestan, theater, troupe, regulation, performance, professional, drama.*

Turkiston hududida jadidlar rahnamoligi ostida “Turon” teatr truppasining tashkil etilishi bilan Turkiston hududida ham milliy teatr keng yoyila boshladi. O‘zbek teatri bu – jadidlarning o‘ziga xos qarashlari asosida shakllangan ma’rifiy teatr edi. Truppa 1913-yildan shakllana boshlagani ko‘plab tadqiqotchilarning asarlarida keltirib o‘tiladi. 1914-yil 27-fevralda “Toshkent Yangi shaharidagi «Kolizey» teatrining 2000 kishilik tomoshaxonasida kech soat yettida “musulmon jamiyati imdodiyasi foydasiga” Toshkent teatr havaskorlari rasman o‘z spektakllari namoyishini boshlaydilar. “Turon” teatr truppasi ana shu zaylda faoliyati boshlanadi.

Truppa tashkil etilgandan so‘ng, uning oldida truppa tashkil etilganligini tasdiqlovchi huquqiy asos kerak edi. Bunday huquqiy asos sifatida esa truppa “Nizom”i yaratiladi. Truppaning huquqiy asosi, ya’ni “Nizom”ini shakllantirish masalasi “Turon” teatr trupпасi tashkil etilgandan biroz keyinroq, aniqrog‘i 1916-yilda hal etiladi. “Turon” trupпасi “Nizom”i 1916-yilning noyabrida notarius belgisi bilan tasdiqlangan. Uning umumiy hajmi 73 banddan iborat bo‘lib, unda truppada aktyor, rejissor va boshqa kasb egasi tarzida “Turon” jamiyati a’zosi bo‘lishlikning huquqiy asos va vazifalari, ishlash shartlari muttasil bayon qilinganki, bular truppani professional ijodiy jamoa tarzida muhim faoliyat ko‘rsatishiga qaratilganligini ko‘rsatadi. Nizomda ko‘rsatilganidek truppa professional ijodiy jamoa tarzida tashkil etildi. Truppaning tashkil etilishidan asosiy maqsad aholining o‘rtasida sahna ishlari va hayriyaga jiddiy munosabatni shakllantirish, xalq uchun spektakl ko‘rsatish va unga sog‘lom tomosha berish ekanligi truppa “Nizom”ida ham ta’kidlab o‘tiladi. “Turon” teatrining “Nizom”i nafaqat teatr ta’limi, ayni vaqtda yoshlarning umumiy savodini oshirish ishiga o‘zining ma’naviy, ham moddiy jihatdan hissa qo‘shishni maqsad qilib oladi, - deb ta’kidlab o‘tadi, san’atshunoslik fanlari doktori, professor, Toshpo‘lat Tursunov.

“Nizom”da professional teatr ijodiy va tashkiliy xususiyatlarining eng oddiy detallaridan tortib, murakkab jarayonlarigacha barcha-barcha jihatlari to‘liq aks etgan. “Turon” “Nizom”ini hozirgi professional teatrlarning shunday hujjatlari bilan solishtirganda ham 1916-yilda belgilangan qonun-qoidalar qat’iyroq va jiddiyroq ekanini anglash mumkin. Demoqchimizki, “Turon” trupпасi garchi 1916-yil noyabrida o‘ziga xos professional truppa ekanini rasmiy qayd ettirgan bo‘lsa-da, aslida 1914-yildayoq qat’iy ijodiy qonun-qoida va tartib-intizomda ish yurituvchi mustahkam negizdagi ijodiy jamoa edi.

Toshkent shahridagi “Turon” musulmon drama san’ati havoskorlari jamiyatining Nizomidan parcha:

1. Toshkent shahrida “Turon” nomli musulmon drama san’ati havoskorlari jamiyati tashkil etiladi, maqsadlari quyidagicha:

a) aholi o‘rtasida sahna ishlari va hayriyaga jiddiy munosabatni rivojlantirish;

b) xalq uchun spektakl ko‘rsatish, unga sog‘lom tomosha berish;

d) Turkiston o‘lkasi hududida yashovchi muhtoj ahli musulimning moddiy va ma’naviy ahvolini yaxshilash uchun moddiy yordam berish.

2. Ko‘zda tutilgan maqsadlarni amalga oshirish uchun, Jamiyat kechalari, konsertlar, spektakllar va boshqa ommaviy tomoshalarni o‘tkazish huquqiga ega. O‘z nomiga klub va muzika kurslari ochadi, o‘z kutubxona va qiroat xonasiga ega bo‘ladi. O‘z nomiga boshlang‘ich maktablarni ochish va saqlash, muhtojlarga, jumladan, o‘quvchilarga yordam puli berish, o‘rta va oliy maktablarda o‘qishni davom ettirish uchun stipendiya to‘lash, shuningdek, davlatnikimi, xususiyimi, jamiyatnikimi, qanday tizimda bo‘lishidan qat’iy nazar mavjud xayriya va ma’rifat muassasalarini moddiy quvvatlash.

3. Mavjud xayriya va ma’rifat muassasalari, davlat, xususiy va jamiyatnikimi, baribir “Turon” jamiyati spektakllar, konsertlar va boshqa xalq sayllarini tashkil etish bilan bog‘liq xarajatdan tashqari sof foydaning 20 foizi ushlab qolinadi, bu summa mazkur Nizomning 42-moddasida ko‘rsatilgan sarfni qoplash uchun ishlatiladi.

4. Jamiyat Toshkent shahridagi “Turon” nomli musulmonlar drama san’ati havoskorlari Jamiyati” deb yozilgan o‘z muhriga egadir.

Truppaning g‘oyaviy-badiiy rahbari Avloniy edi. 1914-yilning 26-dekabrida truppa “Turkiston” nomi bilan Farg‘ona vodiysi bo‘ylab safarga chiqdi, bir qator shaharlarda gastrollarda bo‘ldi. Agar siz o‘sha yillari chiqib turgan vaqtli matbuot sahifalariga ko‘z tashlasangiz, truppaning Qo‘qon (1915-yil 7-yanvar), Namangan (21-24-yanvar), O‘sh (29-yanvar)da qo‘ygan spektakllari va ularda Avloniyning faol ishtiroki, xususan, ijrochilik mahoratiga oid ehtiros bilan yozilgan maqolalarga duch kelasiz. Ulardan ayrimlarini teatrshunos M.Rahmonov va adabiyotshunos Sh.Rizayev tadqiqotlarida keltirilgan. Adibning o‘zi ushbu safar munosabati bilan yozilgan “Sayohat samarasi” she’rida, “Andijonu Marg‘ilonu O‘sh, Namanganu Xo‘jand yoshlari”ning “bir-birlari bilan sirdosh” bo‘lib, “milliy ishlarga tashabbuslar” qilayotganliklarini, “intihob” (uyg‘onish) davri” kelganini mamnuniyat bilan tilga

olgan edi. Bu Turkiston hududida uygʻonish davri kelgan ekanligini anglatar edi. Ana shunday ishlar bilan, albatta, jadidlar shugʻullanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Tursunboyev S. Oʻzbek teatr tarixi. – T.: Yangi asr avlodi, 2007.
2. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойлик. – Т.: Маънавият, 2002. – 400 б.
3. Турсунов Т. XX аср ўзбек театр тарихи. / Дарслик-монография. – Т.: «ART PRESS» Co.Ltd, 2010. – 586 б.
4. Ризаев Ш. Жадид драмаси. – Т.: Шарқ, 1997. – 320 б.